

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

ORTALIK ASYA DEVLETLER BİRLİĞİ FİKRİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İKİNCİ TÜRKİSTAN FORUMU

Doç. Dr. Mehmet YÜCE – Öğr. Gör. İbrahim KALKAN

ÖZET

Nursultan Nazarbayev 18 Şubat 2005 tarihinde Kazakistan Parlamentosu'nda yaptığı ve Kazakistan televizyon kanalları tarafından naklen yayınlanan ulusa sesleniş konuşmasında “Ortalık Asya” fikrini ortaya atmış, bu fikir başta Kazakistan olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetlerinde kamuoyunda konuşulan ve tartışılan bir konu olmuştur. Tarihi temelleri olan bu fikir gerçekleştirilebilecek bir düşünce olmakla beraber önünde çeşitli engeller bulunmaktadır. Bu engelleri iç ve dış olarak iki grupta sınıflandırmak mümkündür. Bu engeller küreselleşen dünyada gelişmekte olan bütün dünya ülkelerinin ortak sorunları durumundadır. Bu sorunları aşmak zor gibi görünse de imkânsız değildir. Önemli olan bu sorunları aşmak için ciddi bir siyasi irade ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortalık Asya, Türkistan, Türk Birliği, Nazarbayev, Gaspıralı İsmail, Sultan Galiyev

ABSTRACT

On 18th of February 2005 the president of Kazakhstan Nursultan Nazarbaev made a speech in Kazakhstan's Parliament and offered an idea of “Central Asia” which was shown lively by Kazakh channels and this idea at first was one of the most discussed subjects in Kazakhstan and then in other Turkic Republics. This idea which has historical fundamentals may be carried out but it has various obstacles on its way. These obstacles can be classified into two groups as internal and external. These obstacles are in condition of general problems of all developing world countries in the globalize world. It may seem difficult to overcome these obstacles but it is possible. The important thing in overcoming these obstacles is to have a serious political will.

Keywords: Central Asia, Turkistan, Turkish Union, Nazarbayev, Gaspıralı İsmail, Sultan Galiyev.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

1. GİRİŞ

Türklerin Yurdu anlamına gelen Türkistan'ın Sovyet Rusya'sı döneminde suni bir şekilde ve masa başında parçalanarak farklı bölgelere bölünmesiyle küçük devletçilikler şekline dönüşen beş cumhuriyet, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasıyla âdeta rotasını kaybetmiş gemiler gibi zikzaklar çizen bir dış politika izlemek zorunda kalmışlardır. Hele hele son dönemlerde yaşanan kadife devrimlerden sonra bir takım sıkıntılara maruz kalan bu ülkeler dış güçlere karşı kendilerini daha iyi koruyabilmeleri ve sahip buldukları doğal kaynakları daha makul bir fiyatla dünyaya pazarlayabilmeleri için bir araya gelme ihtiyacını hissetmişlerdir. Fakat bu durumu yüksek bir sesle ifade etmekten kaçınmışlardır. Ancak Kırgızistan'da yaşanan lale devrimin ardından iktidarı tehlikeye düşen Kazakistan devlet başkanı Nursultan Nazarbayev, kadife devrimin destekçileri olan ABD ve AB ülkelerine karşı elini güçlendirmek ve Rusya'nın dikkatini üstüne çekebilmek için Orta Asya Birliği düşüncesi ortaya atmıştır. Gerekli alt yapı oluşturulmadan alalecele ortaya atılan bu fikir çerçevesinde hâlihazırda somut bir adım atılmış değildir. Kazakistan'ın dış politikası açısından önemli bir açılım sağlayan bu fikrin uygulamaya geçmesi halinde Orta Asya'da önemli bölgesel bir gücün doğacağı kuşkusuzdur.

Bu çalışmada öncelikle Türkistan coğrafyası hakkında bilgi verilmiş ve bu coğrafyada derin izler bırakan yenilik hareketinin doğuşu ve gelişimi üzerinde durulmuştur. Ayrıca çalışmada Ruslaştırma ve Pan-Slavizm politikalarına tepki olarak doğan Milliyetçilik hareketi genel bir şekilde ele alınmıştır. Son olarak Nursultan Nazarbayev tarafından ortaya atılan Ortalık Asya Birliği fikrinin olabirlilik analizi yapılmıştır.

2.ORTALIK ASYA KAVRAMI

Kazak Türkçesinde “Merkez Asya” anlamına gelen “Ortalık Asya” terimi, Orta Asya ülkeleri ile bu ülkelerin kuzeyinde geniş bir alanı kapsayan Kazakistan'ı da içine alan coğrafyayı ifade etmek için kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde ise Merkez Asya yerine genellikle Orta Asya terimi kullanılmaktadır. Ancak tarihsel bir geçmişe sahip, siyasi ve kültürel bir içeriği olan Türkistan kavramını ifade etmek üzere kullandığımız Orta Asya ya da Ortalık Asya kavramları söz konusu coğrafyayı ifade edememektedir. Bilindiği üzere 1846 yılında Kazalinsk Kalesini ele geçirerek Türkistan illerinin istilâsına başlayan ve 1874-1875'de Türkmenistan'ın işgali ile Orta Asya'daki Türk yurtlarının tamamını kontrolü altına

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

alan Çarlık Rusya'sı, özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren uygulamaya koyduğu asimilasyon politikaları çerçevesinde bölgede kadim zamandan beri kullanılan önemli Türkçe coğrafi adları tahrif ederek yerlerine Rusça adlar kullanma çalışmaları başlatmıştır.

Bu bağlamda Türk kelimesinin Farsça “istan” ekiyle birleşmesinden oluşan ve “Türklerin Yurdu” anlamına gelen “Türkistan” kavramı da unutturulmaya çalışılmıştır. Rusların tüm çabalarına rağmen Türkistan adı Sovyet Rusya'nın ilk dönemlerine kadar yaşamış, hatta Sovyet hükümeti “Türkistan Otonom Sovyet Cumhuriyetini” kurmak zorunda kalmıştı. Ancak Orta Asya'daki Türkleri birleştirecek bir şiar olabileceğini düşünerek “Türk” ve “Türkistan” kelimelerine karşı özellikle Bolşevik devrinde fevkalade bir hassasiyet göstermişlerdi. 16 Eylül 1924'de “Türksik” (yani Türkistan'daki Bolşevik Merkez İdaresi) nin kararıyla “Türkistan” ve “Türk Respublika” adları kaldırılarak yerine müphem bir kavram olan ve o günkü ilim dünyasında, daha ziyade Doğu Türkistan, Moğolistan ve Tibet bölgeleri için kullanılan, “Orta Asya” kelimesi geçirilmişti (Togan, 1960, 7-8). Bunu müteakip Türkistan kelimesi giderek devlet adı, jeopolitik, tarih ve hatta ilmi terim olmaktan çıkarılarak kullanılmaz olmuştur (Kırimal, 1965, 3). Bu gelişmelerin akabinde Türkiye de “Orta Asya” kavramını kabullenmiş ve ilmi literatürümüze bu şekilde geçmiştir. Rusya'nın bu konudaki hassasiyeti hala devam ettiğiinden -halktan talep olmasına rağmen- hala bölge ülkeleri ilmi ve siyasi literatürde Türkistan kelimesini kullanmaktan çekinmektedirler.

Bölgede etkin bir diğer güç olan Çin'de Türkistan kavramına sıcak bakmamaktadır. Bilindiği üzere Türkistan terimi tarihsel olarak iki bölgeden oluşmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarında Orta Asya; bugünkü Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan'ı içine alacak şekilde Batı veya Sovyet Türkistan'ı ile Doğu veya Çin Türkistan'ı olarak adlandırılmaktaydı. Çinlilerce Sinkiang olarak adlandırılan yaklaşık 1.8 milyon km²'lik alanda çoğunluğu Uygur Türkü olmak üzere 20 milyon civarında Türk'ün yaşadığı Doğu Türkistan, Çin'in işgali altında bulunmaktadır. Dolayısıyla ortak bir değer altında birleşmeyi hatırlatan Türkistan kavramı Çin'i ürkütmektedir. Bu nedenle Çin bütünleşmeyi anımsatan Türkistan kavramının kullanılmasını istememektedir.

İşte gerek Rusya ve gerekse Çin'in karşı çıktığı, Pan-Türkizm'i hatırlattığı için de batının pek kullanmaya yanaşmadığı Türkistan yerine maalesef Orta Asya kavramını kullanmaktayız. Bu yazıda da Batı Türkistan yerine “Ortalık Asya Devletler Birliği” düşüncesinin oluşumuna

öncülük eden Nursultan Nazarbayev'in kullandığı şekliyle “Ortalık Asya” kavramını kullanacağız. Umarız ki, bu kavram yerini çok kısa bir süre sonra asıl sahibine bırakır.

Sonuç olarak hangi kavramla ifade edersek edelim bugün çoğunlukla Türklerin yaşadığı, zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklarına sahip olan bu coğrafyada bağımsız olarak hüküm süren beş cumhuriyet birlikteliğinin yeniden sağlanması ihtiyacını hissettiklerini açıkça beyan etmişlerdir. Bu oluşumun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini zaman gösterecektir. Ancak bu durum büyük bir coğrafyada yıllarca bir arada yaşamış kardeş toplulukları sırf kendi emperyalist amaçları uğruna suni olarak parçalayıp bölümlere ayıran sömürgeci güçlerin dünya refah ve barışına ne denli zarar verdiklerinin açık bir göstergesidir. Zira emperyalist güçlerin bin bir hileyle parçaladıkları toplum ya da coğrafyalar, bu coğrafyada yaşayan insanların tekrar bir araya gelmek için sarf ettikleri çaba ve ödedikleri bedel azımsanmayacak kadar büyüktür. Buna rağmen bu tip oluşumların başarı şansları oldukça düşüktür. Neticesinde boşa harcanan emek, para ve çabalar, yaşanan hayal kırıklıkları...

2. ORTA ASYA BİRLİĞİ DÜŞÜNCESİNİN GELİŞİMİ

1800'lerin ortalarında Rusların Türkistan coğrafyasında yerleşmesiyle beraber Pan-Slavizm uygulamaları, Ruslaştırma ve Ortodokslarıştırmaya yönelik zorlamalar başlamış, Rusların bu yayılcı emelleri ve zalim tutumları Türk topluluklarında büyük bir nefret ve dikkatle izlenmiş, bu davranışlar milliyetçi hareketlerin doğmasına sebep olmuştur. Bunun üzerine Çarlık Rusya'sı içinde kalan Türklerde, varlığını koruyabilmenin tek yolunun ‘Milli değerlere’ dönmek olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu düşünceden hareketle eğitim ve öğretim konusunda yenilikler yapma yoluna gitmişlerdir. Türkistan'da yenileşmeye ve eğitim öğretime ilişkin çalışmalar başlamış Türkistan'da, Kırım'da, Azerbaycan'da, Kazan'da ve Hindistan'da yenilikçi fikirler aydınlar aracılığı ile yayılmaya ve toplumu etkilemeye başlamıştır. Başlangıçta İslami reform şeklinde olan bu hareketler zamanla kültür ve eğitimle ilgili bir harekete dönüşmeye başlamıştır. Rus İmparatorluğu içindeki Kırım ve Volga Tatarları, modern milliyetçilikten ilk etkilenen Türk İslam ulusları olmuşlardır. Onların sayesinde milliyetçilik, tüm Türk Dünyasına bir ideoloji olarak yayılma imkânı bulmuştur.

Kırım Tatarlarından Gaspıralı İsmail Bey, Cafer Seyit Kırimer, Şah Cihan, Volga Tatarlarından Yusuf Akçura, Zeki Velidi Togan, Ayaz İshaki, Batulla Taymaz ilk milliyetçi aydınlardan olmuşlardır

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Bunlardan Gaspıralı, bir gazete çıkarabilmek için çok mücadele etmiş ve nihayet 1883 yılında, Türkçe kısmı aynen Rusçaya da tercüme edilmek şartıyla “Tercüman-ı Ahval-i Zaman”ı yayınlamaya başlamıştır. Tercüman’da sürekli olarak “Usul-ü cedid”le ilgili makaleler yazan Gaspıralı, görüşlerini bütün Rusya Türklerine kabul ettirmek azmindeydi. Bu çalışmaların semeresi kısa zamanda alındı ve çeşitli bölgelerden 80 kadar molla ve softa Bahçesaray’a gelerek “Usul-ü cedid”i öğrenip memleketlerine döndüler. Böylece beş altı yıl içinde, Rusya’nın hemen her vilayetinde ikişer üçer mektep açıldı. 1893’te Semerkant’a giden Gaspıralı, orada da bir mektebin açılmasını sağlamış, bu okul üç ay sonra hükümet tarafından kapatılmışsa da, fonetik metodun başarısını açıkça gösterdiği için, Orta Asya’da peş peşe “Usul-ü cedid” okulları açılmaya başlamıştır. 1904’e gelindiğinde, Rusya’daki bu okulların sayısı aşağı yukarı 5 bini bulmuştur.(Devlet, 1988: 33.) Kırım’da İsmail Gaspıralı’yla başlayan “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” hareketi sadece Çarlık Rusya’sında yaşayan Müslüman Türklerin değil dünyanın diğer yerlerinde yaşayan Türklerinde kurtuluşunu amaçlıyordu.

Bu ortamda şekillenen ceditçilik hareketleri Avrupa’da ki değişmelerin milli bir anlayışla yoğrularak topluma mal edilmesini amaçlamaktaydı. Böylece Türk milli kimliğinin ön plana çıkarıldığı modern toplumlar yaratılacaktı.

Çarlık idaresinin 1876’da ve Bolşeviklerin 1920’den sonra Türkistan’a tatbik ettikleri bir metot var. Bu metot İl’minskiy metodudur. Fikir babalığını Rus milliyetçisi Nikolay İl’minskiy (1822-1891)’nin yaptığı bu metodun amacı, Rus hakimiyeti altında yaşayan Türklere Rus dilini öğretmek, müşterek bir Türk dili yerine her Türk boyu için mahalli konuşma dilini amaçlayan ve farklı ana diller icat ederek, bu diller için Rus karakterli farklı alfabeler kabul ettirmek ve böylece onları Ruslaştırmaktır.(Karakaş, 1998: 5.) Bu politika sonucunda aynı soydan gelen, aynı dili konuşan insanlar arasındaki birlik parçalanmış, yeni diller ve yeni milletler yaratılmaya başlanmıştır. Çarlık Rusya’sının son döneminde başlayan uluslaşma süreci gelecekteki Sovyet politikalarına da dayanak oluşturmuştur. Dolayısıyla Kazak, Kırgız, Özbek, Azeri, Türkmen gibi büyük Türk dil ailesinin içindeki farklı etnik gurupların siyasal ve toplumsal olduğu gibi kültürel farklılıkları iyice pekiştirmiştir.(Hayit, 1987: 187).

Gaspıralı’nın amacını İl’minskiy fark etmiş ve savcı Pobedobçev’e yazdığı mektuplarda Gaspıralı İsmail Bey’in kendi yayın organlarıyla Osmanlıca’yı Türk soyundan gelen bütün Müslümanların ortak dili yapmak istediğini ifade etmiştir. (Devlet, 1988: 47.) Gaspıralı’nın

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

başlattığı ve İl'minskiy'nin de kendisine göre tehlikeli bir gidiş olarak müşahede ettiği bu hareketler, Kazan'da olduğu gibi Azerbaycan'da ve diğer Türk illerinde de kendini göstermeye başlamıştır.

Ancak 1920'lerden sonra durum tekrar değişmiş, yeni idareciler İl'minskiy'nin sistemini benimsemiş ve her boyun şivesine dayalı yeni edebî diller yaratmışlardır. Şayet Türkler kendi kararlarını kendileri verebilseydiler Gaspıralı İsmail Bey'in başlattığı ve büyük mesafe kat eden gelişmeler devam edecek ve bugün belki de müşterek bir edebî dile kavuşmuş olacaktık. Günümüzde Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında kültürel, sosyal ve eğitim alanlarında arzulanan düzeyde karşılıklı ilişkilerin yeniden kurulmasında ve Türk dünyasındaki top yekûn bir "Kültür Hareketi" için yeni bir "Cedit Ruhuna" ihtiyaç duyulmaktadır (Saray, 1987: 58.)

Türkçülük konusunda Gaspıralı İsmail Bey gibi Kazanlı bir Türk olan Yusuf Akçura da bu harekette önem kazanmıştır. Pan-Türkizm'in fikir babası olan ve adeta Türkçülüğün manifestosu niteliğinde olan "Üç Tarz-ı Siyaset" adlı makalesi ile 1904 yılında Pan-Türkizmi siyasi bir strateji olarak 20. asrın başında günün koşullarını göz önüne alarak Yusuf Akçura tarafından ileri sürmüştür.

1917'lere gelindiğinde Çarlık Rusya'sında Bolşevik Devrimi olmuş, Komünizmin Çarlık Rusya'sı ile olan mücadelesinde milliyetçiler bütünüyle Komünistleri desteklemişlerdir. Bolşevik ihtilali öncesinde ve sonrasında Ruslar niyetlerini ustalıkla gizlemeye çalıştılar. İtilalden hemen sonra 24 Kasım 1917'te "Rusya Halklarının Hakları Beyannamesi"nden sonra "Rusya'nın ve Şark'ın Bütün Müslüman İşçileri"ne hitaben, Lenin ve Stalin'in imzaları ile güçlü bir üslup içinde bir beyanname yayımlanır. Bu beyannamede bütün Müslüman Türkler'in cami ve mescitleri, dini inanç ve adetlerinin Rusya'nın Çarlarınca tahrip edildiği, bundan böyle tüm inançların, adetlerin serbest olacağı ve dokunulmayacağı ve bu hakların Rusya'nın bütün halklarının hakları gibi ihtilalin ve onun organları olan işçi, asker ve köylü Sovyetlerin korumasında olacağı ve bunun için ihtilale destek olmaları istenir.(Hayit, 1987:194) Lenin'in meşhur deklaresi ve *milletlerin kaderlerini bizzat kendilerinin tayin etme hakkı* sloganı, Türk Milliyetçilerinin Çarlık Rusya'sından kurtulma istek ve arzuları, onların komünistlerle birlikte olmalarına yol açmıştır. Nitekim Sultan Galiyev de *Ben Bolşevizm'e halkıma olan büyük sevgimin itmesi ile geldim*(A. Beningsen-C. L. Quelquejay, 1995: 328) diyordu. Sultan Galiyev liderliğinde Türk topluluklarının önderleri de bu fikri desteklemiş

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

ancak Bolşevikler ülkede hâkimiyetlerini sağlamlaştırmca, bütün işbirlikçilerini yok etmişlerdir. Galiyev Türk halklarının federal, sosyalist bir Turan devleti altında birleşmeleri gerektiğini ileri sürüyordu. Ancak Galiyev ve arkadaşları değil bu amaçlarına ulaşmak daha fikir aşamasında iken çeşitli cezalara çarptırılmışlardır. Galiyevci hareketin tavsiyesi adıyla andığımız bu hareketler 1929 yılında Galiyev'in ikinci kez tutuklanmasıyla başlayıp 1940'lara kadar devam etmiştir. 1940 yılından sonra Sovyet Rusya'da Galiyevcilik sona ermiştir. Bolşevik Rusya Sultan Galiyev, Neriman Nerimanov, Ahmet Baytursun, Turar Rıskulov, Feyzullah Hocayev, Törekul Aytmatov, Zeki Velidi Togan, Kasım Tımstanov gibi şahsiyetleri ya öldürülmüşler ya da ülke dışına kaçmak zorunda bırakmışlardır (Kakınç, 1991: 72).

Bundan sonra Türkistan'ın güney bölgelerinde Enver Paşa önderliğinde Basmacılık Olayı gibi bağımsızlık girişimleri olmuşsa da Sovyet Rusya'nın gün geçtikçe güçlenmesiyle beraber bu girişimler sonuç vermemiştir. Basmacılık olayına da kısaca değinecek olursak; bu isim 1918 yılında Muhtar Türkistan Cumhuriyeti'nin Sovyet Ruslar tarafından lağvedilmesiyle beraber İsmail Gaspıralı'nın Usul-ü Cedid mekteplerinden mezun bir grup milliyetçinin "Milli Mücadele"yi başlatmasına Ruslar tarafından verilen isimdir. Maalesef bu terim tarih literatürüne girmiş ve bugüne kadar bu isim ile anıla gelmiştir. Enver Paşa 1922'nin Ağustos'una kadar destansı bir mücadele vermiş ancak yardım alamadığı için arkadaşları ile beraber şehit edilmiştir. Daha sonra cenazesi öldüğü yere gömülmüş fakat Türkistan Türkleri tarafından sık ziyaret edildiği ve evliya mertebesine çıkarıldığı için Türkiye'ye iade edilerek İstanbul'a gömülmüştür. (Duman, 1999: 141)

Dünyanın ikinci süper gücü olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlığına kavuşan yeni cumhuriyetler yıllardır yaşadıkları güdümlü yapıdan birdenbire tam bağımsız bir yapıya kavuşmanın şokunu yaşadılar. Uzun süreden beri Moskova'nın direktifleriyle yönetilen bu cumhuriyetler ekonomik ve sosyal açıdan birbirine ve Rusya'ya bağımlı bir hale getirildiğinden bağımsızlıktan sonra ekonomik ve sosyal açıdan bir takım sorunlara maruz kalmışlardır. Diğer taraftan yıllardır sosyalist sistem tarafından kumanda edilen söz konusu ülkeler, kendilerine özgüvenleri kalmadıkları için bizzat kendi istekleriyle hiç olmazsa belli bir süre Rusya tarafından yönlendirilmek istemişlerdir. Bu nedenle 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının hemen ardından eski Sovyet Cumhuriyetleri bir araya gelerek alelacele bir şekilde Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurdular. Rusya

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

başlangıçta BDT'ye büyük ümit bağlamış olmasına rağmen bu örgüt hiçbir zaman Sovyetlerin çöküşü ile oluşan jeopolitik boşluğu doldurmayı başaramadı ve geçen süre içerisinde kendisinden beklenen neticeleri vermekten çok uzak bir görüntü sergiledi. Dolayısıyla eski Sovyet Cumhuriyeti ülkeleri sürekli bu boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Bu nedenle söz konusu coğrafyada bir sürü bölgesel birliklerin oluşumuna ilişkin çabalara girişilmiş ancak bu çabaların ürünü olarak imzalanan protokollerin çoğu etkin şekilde uygulama imkânı bulamamıştır.

Bu bağlamda Orta Asya Türk Cumhuriyetleri de bağımsızlığa kavuşmalarından itibaren işbirliği yollarını aramışlar ve birtakım anlaşmalar imzalamışlardır. İlk olarak 12 Aralık 1991'de Türkmenistan'ın başkenti Aşkabat'ta toplanan Türkistan Cumhuriyetlerinin liderleri Bağımsız Devletler Topluluğu'na eşit üye olarak işlem görme şartıyla katılma kararı almışlardır. Bu arada Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev Avrupa Birliği'ni örnek göstererek Orta Asya Birliği'ni teklif etmiştir (Anderson, 1997, 198). Bu düşünce ilk olarak Nazarbayev tarafından ortaya atılmıyordu. Nazarbayev daha Kazakistan Komünist Partisi Birinci Sekreteryken 23 Temmuz 1990'da Türkistan Cumhuriyetlerinin liderlerini Almatı'ya davet etmiş ve yapılan toplantıda kültürel, bilimsel ve ekolojik konular ele alınmıştır (Zardykhan, 2002, 168). Daha sonra Türk Cumhuriyetleri liderleri Nisan 1992'de Bişkek'teki toplantılarında yeniden Orta Asya Birliği konusunu gündeme getirmişlerdir (Olcott, Aslund ve Garnett, 1999, 159). Ocak 1993'te bu kez Taşkent'te yapılan bir toplantıda önemli kararlar alınmış, Orta Asya Ortak Pazarı kurulmuştur. Avrupa Birliği modelini benimseyen liderler, ülkelerarası mal dolaşımının serbest bırakılması, ithalata konulan vergilerin standartlaştırılması, birlik bünyesinde gümrük ve vergi tarifelerinin kaldırılması ve ortak para birimine geçilmesini kararlaştırmışlardır (Olcott, 1997, 55). Bu arada Türkmenistan'ın tarafsızlık siyasetini sürdürmesi, Tacikistan'ın Rusya'nın tahrikiyle iç savaşa sürüklenmesi, Ocak 1994'te Kazakistan ve Özbekistan Devlet Başkanlarını ikili kararlar alma zorunluluğunda bırakmıştır. 30 Nisan 1994 Özbek-Kazak işbirliğine Kırgızistan'da katılmış, bu anlaşmalara göre gümrük kontrol noktalarının kaldırılması, ortak ekonomik alanın kurulması ve her üç ülkenin vatandaşlarının sınırları serbestçe geçmeleri kararı alınmıştır (Zardykhan, 2002, 169). Türk Cumhuriyetleri liderlerinin önemli toplantılarından biri yine Taşkent'te Mart 1998'de yapılmıştır. Bu toplantıda Kırgızistan, Özbekistan ve Kazakistan arasındaki ekonomik işbirliğine Tacikistan'ın katılması kabul edilmiştir. Bu işbirliğine

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Türkmenistan'ın da uygun bir zamanda katılmasının ise memnuniyetle karşılanacağı ifade edilmiştir. Ayrıca bölgesel ekonomik entegrasyon sürecini hızlandırmak için Orta Asya Cumhuriyetlerinin ulusal yasa ve mevzuatlarının birbirlerine yakınlaştırılması konusunda çalışmalar yürütülmesi karara bağlanmıştır (Aynural ve Kesici, 2006).

Ancak tüm bu çabalara rağmen Orta Asya Birliği konusunda kayda değer bir ilerleme kaydedilmemiş ve alınan kararlar uygulamaya geçirilememiştir. Tek pazar olmayı sağlayacak işgücü, mal ve hizmetlerin serbest dolaşıma girmesi mümkün olmamıştır. Tabii bu oluşumu yavaşlatan en önemli etkenlerden biri de birliğin eş lokomotifleri olan Kazakistan ve Özbekistan'ın bu süreçte ABD ve Batılı ülkelerle kurdukları güçlü ticari ilişkiler olmuştur. Bir anda yüzünü Batı âlemine çeviren bu ülkeler yepyeni bir dünyayla karşılaşmış ve bu dünyanın cazibesine kapılmışlardır. Yeni müttefikleriyle ticari ve siyasi ilişkilerini güçlendirmeye çalışırken Ortalık Asya birliğine pek de gereksinim duymamışlardır. Ta ki ABD'nin Büyük Ortadoğu ve demokratikleştirme projeleri için düğmeye basıncaya kadar. ABD'nin Afganistan ve Irak'a yaptığı askeri müdahale ve arkasında eski Sovyet coğrafyasında başlattığı kadife devrimler Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin liderlerinin uykusunu kaçırdı. Kırgızistan'da gerçekleşen sivil hareket bu işin tuzu biberi oldu. Bu zincirin ilk halkası mı? Arkasından hangi halka gelecek diye sorular sorulmaya başlandı. Neredeyse tüm cumhuriyetlerde huzursuzluk yüz göstermeye başladı. Bu durum karşısında ABD ve batılı dostlarından bekledikleri desteği görmedikleri için hayal kırıklığına uğrayan liderler yeniden "Ortalık Asya Birliği" düşüncesini gündeme getirdiler.

Bu konjonktürden yararlanan "Ortalık Asya Birliği" düşüncesinin mimarı Nursultan Nazarbayev 18 Şubat 2005 tarihinde parlamentoda yaptığı ve Kazakistan televizyon kanalları tarafından naklen yayınlanan ulusa sesleniş konuşmasında şöyle diyordu:

"15'inci yüzyılın sonlarına kadar Orta Asya dünya ekonomisinde önemli bir bölgeydi. Bizim bölgemiz Doğu ve Batıyı birbirine bağlıyordu. Çeşitli halklar ulusal sınıflara bölünmemişti. İpek yolunun gerilemesi neticesinde Orta Asya da taşraya dönüştü. Bağımsızlığımızın kazanılmasıyla bölgemiz 500 yıl aradan sonra ilk defa dünya ekonomisi için önemli bir bölge hâline gelmektedir. Biz transit koridor olma konumumuzu pekiştirmekteyiz, dünya piyasalarına değerli ürünler olan petrol, doğal gaz, çeşitli madenler ve tarım ürünleri sağlamaktayız. Tarihi İpek Yolu güzergâhları üzerinden geçecek olan

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

21'inci yüz yılın petrol ve doğal gaz boru hatlarının, kara ve demiryollarının 'çevre çizgileri' artık görünmektedir.

Asya Kaplanları ve AB'nin başarılı olmalarının sebepleri ortada gözümüzün önündedir. Diğer taraftan, II. Dünya savaşından sonra bağımsızlığına kavuşan ülkeler arasındaki anlaşmazlıklar ve çekişmelere şahit oluyoruz. Global ekonomide büyük piyasalar önem taşımaktadır. Ayrıca biz büyük güçlerin bölgemizde ekonomik üstünlük için açıkça rekabet ettiklerine de şahit olmaktayız. Söz konusu küresel jeo-ekonomik mesele karşısında bizim doğru konuma sahip olmamız önemlidir.

Bizim önümüzde şöyle seçenekler var: Ya dünya ekonomisinin sonsuza dek ham madde sağlayıcısı kalmak, yeni bir imparatorluk beklemek; ya da Ortalık Asya bölgesinin somut entegrasyon sürecini başlatmaya gitmektir. Ben son seçeneği teklif ediyorum.

Bizim ileri entegrasyonumuz istikrar, bölgenin aktif ilerlemesi, ekonomik ve askerî-siyasî bağımsızlık istikametinde olan yolumuzdur. Ancak bu durumda bölgemiz dünyada saygın bir konum elde edebilecektir. Ancak bu şekilde biz kendi güvenliğimizi temin edebiliriz, köktencilik ve terörizmle etkin bir şekilde mücadele edebiliriz.

Ortalık Asya Devletler Birliği'ni kurmayı teklif ediyorum. Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında yapılan 'Ebedî Dostluk Antlaşması' böyle bir örgütün sağlam temeli olabilir. Bölgemizin başka ülkelerini saymıyor değilim.

Bizim ekonomik çıkarlarımız, tarihî-kültürel köklerimiz, dilimiz, dinimiz, ekolojik sorunlarımız, dış tehditlerimiz ortaktır. AB mimarları böyle müşterek noktaları sadece hayal edebilirdi.

Ancak bu durumda biz, hepimizi bir, tek vücut olarak gören ulu cedlerimize, atalarımıza lâyık olabiliriz. Önce Çarlık idaresi, daha sonra Stalin'in politikası bu birlikten korktu ve bölgemizi idarî-millî kesimlere parçaladı. İzlenen politika 'Parçala-Yönet !' idi. Artık şimdi bizim tarafımızdan eşit haklara sahip bölge halklarının gelecek nesillerine zaruri olan yeni bir istikamet göstermenin zamanı geldi.”

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev tarafından gerekçeleriyle birlikte veciz bir şekilde dile getirilen Ortalık Asya Birliği düşüncesi aynı zamanda Türk Cumhuriyetleri için kalkınma ve istikrarın reçetesini sunmaktadır. Zira bu ülkeler SSCB döneminde olduğu gibi ya emperyalist güçlere ham madde sağlayan, istikrarsız ve yoksul ülkeler olacak ya da bir araya gelip güçlü siyasî, ekonomik ve askerî bir birlik oluşturarak sahip oldukları kaynakları

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

ihtiyaç sahiplerine eşit ve dengeli şartlar altında sunan ve aynı zamanda sanayileşme yolunda ilerleyen ülkeler olacaklardır. Aynı zamanda böyle bir birlik hem Rusya Federasyonu ve Çin ile dengeli ve sağlıklı ilişkiler kurabilecek ve hem de ABD'nin bölgede hâkimiyet kurma çabasına daha güçlü bir şekilde direnebilecektir. Diğer taraftan Nazarbayev'in vurguladığı ortak noktalar arasında yer alan tarihi-kültürel kökler, dil ve din ortaklığı üzerinde durulması gereken konulardır. Nihai hedef olarak belirlenen birlik oluşturulamazsa bile bu ortak değerlerin geliştirilmesi söz konusu ülkeleri aşiret/klan zihniyetinden kurtarıp, tüm Türk boylarını bir çatı altında tutacak üst bir kimlik ve bu kimliğe dayalı bir millet şuurunun oluşmasına zemin hazırlayabilecektir.

Nazarbayev'in beyanatının ardından Kazakistan Dışişleri Bakanı Kasimcomart Tokayev bu konuyla ilgili olarak 25 Şubat 2005 tarihinde Aykin gazetesinde yaptığı açıklamada *“Nazarbayev'in teklifi Orta Asya ülkelerinin bir devlet çatısı altında birleşmesini öngörmemektedir. Orta Asya ülkeleri birliğinin gerçekleşmesiyle, bölge ülkeleri yakın gelecekte bir takım stratejik kazançlar elde edebilirler. Örneğin, milli çıkarlarına dayalı olarak iç ve dış politikalarını etkili icra edebilecekleri imkânlarla sahip olabilirler; rekabet ve imkanları arttıran ek araçları ortaya çıkarabilirler, ülkelerinin iç ekonomik gelişmesi için uygun dış şartları oluşturabilirler.*

Orta Asya pazarı geniştir. Yaklaşık 50 milyon halkı mevcuttur. Her ülkenin ekonomisi kendine has bir biçimde gelişir. Bazıları hızlı, bazıları da yavaş. Ancak, komşu ülkelerin değişik şartlar altında yaşaması, onların birbirlerine yakınlaşmasına hizmet etmez. Hatta aksine, ters etki bile yapabilir.” diyerek liderlerinin arkasında olduklarının mesajını verdi.

Kazakistan'ın bu atağı Özbekistan ve Kırgızistan tarafından sıcak karşılanırken, Tacikistan tarafından daha temkinli karşılandı. Türkmenistan ise tüm diğer oluşumlar gibi tarafsızlık politikası arkasına sığınarak bu oluşuma da mesafeli durmayı tercih etti. Bu durum Türkiye'de de yankı buldu. 21 Nisan 2005 tarihinde Ankara'da TÜBİTAK Feza Gürsoy konferans salonunda birçok ülkenin büyükelçilerinin iştirakiyle “Orta Asya'da Bütünleşme Stratejileri Çerçevesinde Kazakistan'ın Yeni Yaklaşımı: Orta Asya Devletler Birliği” konulu bir panel düzenlendi. Böylece unutulmaya bırakılmış Ortalık Asya Birliği yeniden gün yüzüne çıktı.

3. İKİNCİ TÜRKİSTAN FORUMU

Ortalık Asya Birliği konusunda diğer ülkelere göre daha ısrarcı davranan Kazakistan'da bu konuda belli bir siyasi irade oluşmuş gibi görünmektedir. Nitekim 27 Nisan 2006 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Parlamentosu Genel Oturumunda milletvekili **Erasil Abilkasimov** Orta Asya Birliği konusunda hızlı hareket edilmesi gerektiğini uzun bir konuşma yaparak anlatmış ardından bir teklifte bulunmuştur. Daha sonra bu konuşma Kazakistan Cumhuriyeti Meclisi Basın Hizmeti tarafından dağıtılmıştır (www.parlam.kz):

“Ben, Erasil Abilkasimov, Kazakistan Cumhuriyetinin ve Kazak halkının geleceğini düşünerek, şu teklifi sunuyorum:

1. Hızlı bir şekilde Ortalık Asya Birliğini kurmaya başlayalım. Onun için birincisi, Kırgızistan'a büyük yardımda bulunarak, sözleşme sayesinde birliğe katılma teklifini sunmalıyız. Ardından Türkiye'yi birliğe almak doğru olur. Bu durumu değerlendirerek, bize diğer üç Ortalık Asya ve Azerbaycan Devleti de katılır. Genel olarak, bu tür birlik kurmak için 4-5 yıl lazım. Birliğin merkezinin Almatı şehri olarak seçilmesi doğru olur.

2. İkinci aşamada büyük bir Konfederasyon kurmalıyız: Buna Rusya Federasyonu tam anlamında girse iyi olur. O zaman 2015 yılına doğru Konfederasyonun en az 300 milyon nüfusu olacaktır.

Bu düşüncemiz gerçekleşirse, dünyanın zenginliğinin üçte biri bizim olacaktır. Bizim büyük Birliğimize Avrupa, ABD, Çin, Hindistan itibar etmek zorunda kalacaklardır. Ekonomik bakımdan ise Avrupa seviyesine en geç 2020-2025 yıllarında ulaşırız, bu durumda kendi topraklarımızı, dilimizi, gelenek göreneklerimiz ve dinimizi muhafaza etmiş olacağız.

Bu tekliflerimin yerine getirilmesi için, evvela bizim parlamentomuzun önyak olması gerekmektedir. Birincisi, söz konusu devletlerin parlamentolarıyla birleşerek, Uluslararası Parlamentolar Asamblesini kuralım. İkincisi, hükümetimize gereken görevi verelim. Üçüncüsü, hızlı bir şekilde söz konusu devletlerin parlamentolarıyla temasa geçerek, milletvekillerinden oluşan dostluk grupları oluşturalım, örneğin: Kazak-Türk, Kazak-Kırgız, Kazak-Özbek vb.

Arkadaşlarım! Unutmayın ki arkanızda bizim halkın, Türk asıllı halkların ve Rus halkının kaderi ile geleceği bulunmaktadır. Bati halklarına yem olmayalım.”

Milletvekillinin konuşmasından iki gün sonra da iktidardaki Otan Partisi'nin önderliğinde 29–30 Mayıs 2006 tarihinde Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin birlikte tertipledikleri “Ortalık (Merkez) Asya Ülkelerinde Devletlerarası Entegrasyon İlişkilerinin Modernizasyonu” konulu **Orta Asya Ülkeleri II. Türkistan Forumu** gerçekleştirildi. Forumun açılışında Otan Partisi'nin üst düzey yetkilileri birer birer

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

çıkıp çeşitli mesajlar verdiler. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev’in kutlama mesajını okudular. Açılışa bölge yöneticileri, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan’dan önemli bilim adamları ve yazarlar da katılmıştı. Hepsi birer birer çıkıp konuştular.

Açılıшта konuşan Türkistan valisinin verdiği mesaj gerçekten önemliydi. Vali bu forumun Türk Dünyasının Ruhani (manevi) başkenti olan Türkistan’da gerçekleştirilmesinin önemli olduğunu altını çizerek “Eskiden büyük saldırı ve seferler zamanında Kazak hanları Türkistan’da bir araya gelip güçlerini birleştirerek ortak hareket ederlerdi. Yani güç birliğine giderlerdi. Bu günde Orta Asya ülkeleri yine güçlerini bir araya getirmek için Türkistan’da bir araya gelmişlerdir. Umarım bu mübarek şehirde sonuca gidecek kararlar alınır”.

Forumda konuşmacılar, merkezi Asya’nın zengin doğal kaynaklarına sahip olduğundan dış güçlerin bu coğrafyaya fazla ilgi gösterdiğini vurgulayarak önemli ve kritik kararlar alınmasının zamanının geldiğini belirttiler. Entegrasyon için gerekli şartlar olan ortak tarih ve kültürün var olduğunu, özellikle SSCB döneminde bu halkların birlikte yaşadığını dolayısıyla bu ülke halklarının birlikte yaşamaya alışkın oldukları vurgulandı. Ancak özellikle Rusya ve Çin’in bu oluşuma karşı olduğunu, bunlarla büyük bir entegrasyonun değil ülkelerin kendi aralarında ikili anlaşma yapmalarını istiyorlar. Bu nedenle gerekli tedbirleri alarak entegrasyon için gerekli adımların kararlılıkla atılmasının gerekliliği dile getirildi. Bu oluşuma başta Türkiye olmak üzere Hindistan, Pakistan ve Japonya’nın katkılarının olabileceği söylendi.

Bir diğer konuşmacı ise aslında bu bölgenin tarihi ve manevi bir adı vardır: Türkistan. Fakat bu isim siyasi ve birleştirici bir içeriğe sahip olduğundan dış güçlerin hoşuna gitmiyor. Onların tepkisini çekmemek için Türkistan yerine Orta Asya adını kullanıyoruz. Oysaki Türkistan tüm Türklerin yaşadığı memleket anlamına geliyor. Yani bugün konuştuğumuz entegrasyonun temeli o günlerde atılmış ve ortak bir ad dahi verilmiş. Bu nedenle hiç olmazsa aydınlar arasında Orta Asya yerine Türkistan kelimesinin kullanılmasını tavsiye ediyorum dedi.

Özetle yapılan konuşmalarda vurgulanan noktalar ana başlıklar altında özetle şöyle sıralanabilir:

—Orta Asya’nın entelektüel tarihini ele almalıyız. Tarihi kişilerin mirasçılarının kim olduğu konusunu açığa kavuşturmalıyız.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

—İstikrarın sağlanması ve terörizmin önlenmesi ancak entegrasyonla mümkündür.

—SSCB'nin dağılmasıyla oluşan boşluğun doldurulması için entegrasyon zorunlu olmuştur.

—BM asamblesi altında bir temsilcilik açılmalıdır. Bu önerimizin BM nezdinde de büyük bir anlayışla karşılanacağından eminiz.

— Ortak tarih ve edebiyat konusu üzerinde ciddi bir şekilde durulmalı ve belli aralıklarla yayınlar çıkarılmalıdır.

—Tacikler bizden uzak değil. Onları da aramıza almalıyız.

— İran, Afganistan ve Sincan bölgesi de Orta Asya Ülkeleri arasında yer alır.

—Entegrasyona giden bir yol olarak tarihi ipek yolunun canlandırılması için ortak programlar oluşturulmalıdır.

— Orta Asya Birliğinin başını çekecek lider ülke Kazakistan'dır. Bu konuda Özbekistan'da önemli bir rol üstlenecektir.

— Türkistan forumu tüm Avrasya hatta tüm dünyada ses getirebilecek bir yapıya kavuşturulmalıdır.

—Türkistan forumu geleneksel hale getirilmeli ve her sene bir konuyu görüşüp çözüme kavuşturmak üzere toplanmalıdır.

— Türkistan'da forumun daimi Yürütme Sekreterliği oluşturulmalıdır.

— Bilim adamları ve yazarlar arasında ortak bir kurul oluşturulmalıdır.

—Orta Asya Entegrasyonu için siyasi irademizi açık ve net olarak ortaya koymalıyız.

—Ortak tarih ve kültürümüz aynı çatı altında bir araya gelmemizi zorunlu kılmaktadır.

Forumun kapanışında sekiz madde içeren bir bildirge sunuldu ve bu bildirgeden hareketle Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'e bir mektup gönderildi. Bildirgede özetle şu maddeler yer almaktaydı:

1. Ortalık Asya ülkeleri entegrasyonu; politik, ekonomik ve bölge ilişkileri seviyesinde ön şart ve etkenlerin olgunlaşmasıyla gittikçe pekişen, belli zemin ve zaman içerisinde gelişen objektif süreçtir.

2. Kazakistan'ın hızlı ekonomik gelişimi ve onun dünyanın rekabete dayanıklı 50 ülkeden biri olma isteği, Orta Asya bölgesinde entegrasyon sürecinin yaygınlaşmasına büyük etki yaratır.

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

3. Ortalık Asya'daki entegrasyon süreçleri; millî ekonomiler rekabete dayanıklılığının ve bölge gelişiminin katalizatörüne dönüşür ve devlet politikasının başlıca öncelikleri seviyesine çıkarılır.

4. Ortalık Asya bölgesi devletlerinin bölge entegrasyonundaki on yılı aşkın tecrübesi, gümrük rejimi, vergilendirme alanlarında tam bir uyumluluğa ulaşamadığını ortaya koyar; su, enerji, gaz, ulaşım alanlarında çözüme kavuşmayan meseleler halen görülmekte, bölge ülkeleri hükümetlerince yön tayininde entegrasyon süreçleri değerinin yeterince kavranmamasına rastlanılmaktadır.

5. Dış piyasalara ulaşma amacıyla genel altyapı, ortak ulaşım ve enerji sistemleri kurma, su-enerji kaynakları ve su tesisleri işletimi, doğal kaynakların ortak araştırılma ve üretimi, uluslararası konsorsiyumlar kurulması, rasyonel iş paylaşımı temelinde eğitim ve bilim alanına dair işbirliği meseleleri çözümünü gerektirir.

6. Halihazırda Ortalık Asya ülkelerinin ekonomik işbirliği devletler arası organlarının düzenlenmesini ve etkili faaliyet sürdürmesini gerektirmektedir. Yetkilerin belli kısmının "ulus üstü" organlara devri ve ekonomik politika ve reformların senkronizesi, her bir Orta Asya ülkesi mevzuatına yönelik değişiklik ve tek model uygulamasını talep eder.

7. Aynı zamanda Ortalık Asya entegrasyonu, "bölge tecridi" anlamına gelmez. Buna dair "Ortalık Asya -Avrasya- Dünya Topluluğu kademeli ve tefrik edilmiş entegrasyon" görüşünün hayata geçirilmesi mantıklı bulunmaktadır.

8. Orta Asya devletleri İkinci Türkistan Entegrasyon Forumu uluslararası statü kazanmıştır. Çalışmalarına, Orta Asya ülkeleri, Rusya ve Türkiye'den siyaset, bilim ve toplum adamları, aydın kesim temsilcileri aktif katılmaktadır. BDT ve Avrasya kıtası dost devletleri temsilcilerinin daveti sayesinde, forum katılımcıları kontenjanının arttırılmasını gerekli bulmaktayız. Ortak Avrasya alanı kurulması, ülkelerimiz istek ve dileklerine uygundur.

Türkistan forumunun sonucunda yayınlanan bu bildirgenin her ne kadar bir yaptırım gücü bulunmuyorsa da bilim adamlarının ve uzmanların Ortalık Asya Birliği konusunda yaptıkları bu samimi çağrının kendi kamuoyunda yankı bulacağı kaçınılmazdır. Bu da birlik için psikolojik zemin oluşturma anlamına gelir.

4. ORTALIK ASYA BİRLİĞİNİN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Ortalık Asya Birliğinin önündeki engelleri iç ve dış olmak üzere iki grup altında toplayabiliriz.

4. 1. Dış Engeller

- Rusya Faktörü: Çarlık döneminden beri Türkistan birliğini parçalamayı temel politika olarak belirleyen Rusya bugün de Ortalık Asya Birliği konusunda olumsuz bir tavır sergilemektedir. Arka bahçesi olarak gördüğü Orta Asya'da kendisinden bağımsız bir oluşuma sıcak bakmamaktadır. Nursultan Nazarbayev'in de ifade ettiği gibi "Önce Çarlık idaresi, daha sonra Stalin'in politikası bu birlikten korktu ve bölgemizi idarî-millî kesimlere parçaladı. İzlenen politika 'Parçala-Yönet !' idi". Dolayısıyla Orta Asya'daki menfaatlerini sürdürmek isteyen Rusya karşısında güçlü bir bloğu görmek istememektedir.

-Çin Faktörü: Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile tarihsel ilişki içinde olan önemli bir güç Çin'dir. Eski Sovyetler Birliği döneminde bölge ile ilişkisi Moskova'ya bağlı olan Çin, bu ülke ile olan rekabeti sebebiyle bölgeye pek fazla girme imkânına sahip değildi. Ancak, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte Çin'in bölgeye olan ilgisi artmıştır (Melet, 1998: 229). Çin bölgeye daha rahat nüfuz etmek için karşısında yeni bir birlik görmek istememektedir. Bu nedenle birlikten ziyade bölgede ikili anlaşmalara daha sıcak bakmaktadır. Ayrıca burada oluşacak bir birliğin Doğu Türkistan'a da yansması olabilir. Bu da Çin için yeni bir problem oluşturacaktır.

-Batı Dünyası: Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin yaşadıkları en önemli problem Rus sömürsünden kurtulup batı sömürmesine düşmeleri olmuştur. Bugün Kırgızistan'daki altın yataklarının işletmesi Kanada'ya verilmiştir. Azeri petrolü ile ilgili en büyük pay, Amerika ve diğer batılı şirketlere aittir. Kazakistan'ın zengin petrol kaynakları yine bir Amerikan firmasına bırakılmıştır. Dolayısıyla batı dünyası da bu avantajlarını kaybetmemek için birlik fikrine pek sıcak bakmamaktadır.

4.2. İç Engeller

Ortalık Asya Birliği'nin oluşumuna olumsuz etki yaratacak iç faktörlerin başında milli kimlik sorunu yer alır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yeni bağımsız devletlerin kurulması, bağımsız gelişmenin ideolojik gerekçesi olarak kimlik oluşumunu daha hassas duruma getirmiştir. Siyasi bağımsızlık, bir dayanak olarak görünen ulusun kendine özgü bilincinin

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

Sovyet ideolojik etkisinden bağımsız, tarihi ve kültürel açıdan yayılmasını gerektirmekteydi. Ulusal devlet adamlarının yeni devlet sisteminin ve birliğin simgesi haline getirilmesi söz konusu sistemin sağlamlaşmasına ve Sovyet mirasından vazgeçilmesine yardımcı olacaktı. Bölge ülkelerinin hepsinde şehirlerin, idari bölgelerin, sokakların meydanların isimleri ulusal devlet adamlarının adları ile değiştirildi. Tüm ülkelerde “Kazaklaşma”, “Özbekleşme”, “Kırgızlaşma” vb. şekilde ortaya çıkan ulusal özgünlük düşüncesi hâkim olmuş, tarih, geçmişe yeni yorum getirerek yeniden yazılmıştır. Öğretim sisteminin ana dile geçmesi ve devlet dilinin yayılması gibi konular yeni boyut kazanmıştır. Bu yönde en büyük adımı Özbekistan attı: 1997’de ülke Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçti. Özbekistan’da Emir Timur’un, Kırgızistan’da Manas’ın, Kazakistan’ın kilit rolü olan Avrasyacılık teorisi ile Kazakistan’da çeşitli batırların ve Türkmenistan’da Niyazov’un idolleştirilmesi gibi süreçler yaşanmış (Erekeşeva, 2006) ve bu süreç hala sürmektedir. Dolayısıyla bu ülkeler milli kimlik oluşturma çabaları üzerinde yoğunlaşırken, milli kimliklerin daha az işlev sahip olduğu entegrasyon hareketlerine samimiyetle yaklaşmaları pek mümkün görülmemektedir. Bu nedenle bağımsızlıktan bu yana başlayan uluslaşma süreci olgunluğa erişmeden başlatılacak bir entegrasyon hareketi halktan beklenen desteği görmeyebilir.

Ortalık Asya Birliği önündeki bir diğer engel de Tacikistan ve Türkmenistan’ın tavrıdır. Özellikle yüzyıllardır birlikte yaşayan, dillerinin Farsça olması dışında bölge halkından hiçbir farkı olmayan Tacikler, oluşacak Ortalık Asya Birliği içinde ulusal kimliklerinin endişesini taşımaktadırlar. Aynı şekilde buna benzer iddialar ve propagandalar Kırgız ve Türkmenler için de yapılmaktadır. Nitekim Türkistan Birliği ile Kırgız ve Türkmenlerin Özbek ve Kazakların hegemonyası altına girecekleri ileri sürülmektedir. Özellikle birliğin tesis edilmemesi için Türkmenler üzerinde yoğunlaşan propagandalardan bir tanesi de, Türkmenlerin yakın zamanda Orta Asya’nın Kuveyt’i olacağı dolayısıyla birliğin içerisinde yer almasının zenginliklerini başkalarıyla paylaşacağı anlamına geleceği propagandasıdır. Bu propagandaların etkisiyle olacak ki, bugün Türkmenistan BM nezdinde aldığı tarafsızlık sıfatını ileri sürerek bölgesel işbirliği anlaşmalarının çoğunun dışında kalmaktadır (Olcott, 2003b, 9). Hatta Türkistan forumuna bilim adamı dahi göndermekten çekinmiştir.

Ortalık Asya Birliğinin önündeki başka bir engel de Rusya tarafından burada yaşayan halkın alt bilincinde birbirine karşı oluşturulan olumsuz psikolojik durumdur. Rusya Türkistan coğrafyasını işgal ettikten sonra bu coğrafyada asimilasyon politikasına işlerlik

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

kazandırabilmek için öncelikle bölge halkını parçalamış daha sonrada tekrar bir araya gelmemeleri için yaptırdığı propagandalarla onları birbirine karşı olumsuz bir tavır içine girmelerini sağlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak bugün bile bir Türk boyunun diğerine karşı samimi olmadığını göstermektedir. . Bu durum birbirine karşı ilişkilerinde de kendini çoğu kez göstermektedir. Dolayısıyla bu da bölgedeki muhtemel bir bütünleşme hareketinin önünde önemli bir engel olarak görülmektedir.

5. SONUÇ

Gerek günümüzde tüm dünyayı etkisi altına alan Globalizasyon politikaları gerekse SSBC sonrası bölgede oluşan boşluğun doldurulması Ortalık Asya Birliğini zorunlu kılmaktadır. Dil, din ve soy birliğinin yanı sıra bu cumhuriyetlerin kültürel, yapısal ve kurumsal benzerlikleri paylaşımları böyle bir birliğin oluşumunda büyük avantajlar sağlamaktadır. Ancak gerek bölgede çıkarları bulunan dış güçler gerekse bölge ülkelerinin bu konuda bazı tereddütlere sahip olmaları dolayısıyla bu birliğin yakın bir zamanda oluşumu önünde en büyük engeldir.

KAYNAKÇA:

ANDERSON, J.; The International Politics of Central Asia, New York, 1997

BENİNGSEN A- QUELQUEJAY C. L., Sultan Galiyev, Üçüncü Dünyacı Devrimin Babası, İstanbul 1995

DEVLET, Nâdir (1988), **İsmail Bey (Gaspıralı)**, Ankara.

DUMAN Oğuz Şaban, **Doğu-Batı Meselesi ve Sultan Galiyev**, İstanbul 1999

EREKEŞEVA, *Laura*, “Türkistan’da Kimlik Oluşmasında İç ve Dış Faktörlerin Etkisi”, <http://www.aysam.gen.tr/makaleler.php?newsid=247>

HAYİT, Baymirza, **SSCB’deki Türklüğün ve İslamın Bazı Meseleleri**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1987.

KAKINÇ, Halit (1991), **Sultangaliyev ve Milli Komünizm**, İstanbul: Bulut Yayınevi.

KARAKAŞ, Şuayb (1998), Türk Dünyasında Dil ve Gönül Birliği, Türk Yurdu, Sayı: 60.

KIRIMAL, Edige Mustafa; “Sovyet Türkistan’ında Milliyetçilik”, Dergi: Sovyetler Birliği’ni Öğrenme Enstitüsü, 1965, No. 41, S. 3-21.

OLCOTT, M.B., “Taking Stock of Central Asia”, Journal of International Affairs, Spring 2003, Vol.56, Issue 2, s. 3-17

AKADEMİK BAKIŞ

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi
ISSN:1694 – 528X Sayı: 11 Ocak – 2007

İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi – Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Celalabat – KIRGIZİSTAN

OLCOTT, M.B., Aslund A. and Garnett S.; Getting It Wrong: Regional Cooperation and the Commonwealth of Independent States, (Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace), 1999

OLCOTT, M.B.; Central Asia’s New States: Independence, Foreign Policy and Regional Security, (Washington DC : United States Institute of Peace Press), 1997

SARAY, Mehmet (1987), **Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey,** Ankara.

TOGAN, Zeki Velidi; Türk Türkistan, İstanbul, 1960, Toprak Yayınları.

YASMİN, Melet, “China’s political and economic relations with Kazakhstan and Kyrgyzstan”, Central Asian Survey, Volume:17, Number:2, June-1998, s.229

ZARDYKHAN, Z.; “Kazakhstan and Central Asia: Regional Perspectives”, Central Asian Survey, Vol 21, No:2, June 2002, s.167-183.